

ників підприємств, установ та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету, регулювання фондів оплати праці працівників підприємств-монополістів згідно з переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, а також шляхом оподаткування доходів працівників.

При кожній виплаті заробітної плати загальний розмір усіх утримань не може перевищувати 20%, а у випадках, передбачених законодавством, — 50% заробітної плати, що належить до виплати працівникам. Не допускаються утримання з вихідної допомоги компенсаційних та інших виплат, на які згідно з законодавством стягнення не поширюється.

Найголовніше є те, що виплати до соціальних фондів, пов'язаних із наймом працівника, не залежать від результатів господарської діяльності господарюючого суб'єкта. Існує багато інших суттєвих елементів жорсткості ринку праці, закріплених на державному рівні.

Таким чином, вирішення завдань в кожній підсистемі нашою думкою про те, що найважливішою проблемою є визначення оптимального співвідношення гнучкості та жорсткості на ринку праці. Саме розробка показників гнучкості ринку праці в конкретних умовах соціально-економічного розвитку та подальших заходів держави і суб'єктів господарювання з її реалізації для досягнення цілей загальнодержавного та регіонального розвитку є одними з найважливіших факторів розвитку національного ринку праці, які повинні відображатися в працях провідних науковців.

IV. Висновки. В результаті проведеного дослідження потрібно зазначити, що в контексті системного підходу гнучкість ринку праці виконує дві найважливіші групи функцій:

1. Стабілізуюча – зниження наслідків безробіття в умовах зниження попиту на робочу силу під час спаду ділової активності на макrorівні та в умовах виникнення труднощів у розрахунках із заробітною платою підприємств на мікрорівні. Цю групу функцій дають змогу реалізувати насамперед такі форми гнучкої зайнятості як неповна зайнятість, тимчасова зайнятість, при цьому потрібно враховувати місцеві особливості економічного розвитку, тобто найбільш чутливими до реалізації цих функцій будуть регіони з розвинутою промислово-індустріальною інфраструктурою та переважаючим жорстким ринком праці.

2. Стимулююча – створення нових робочих місць та стимулювання попиту на працю в тих регіонах, де спостерігається стійка депресивність у розвитку в зв'язку з відсутністю або недостатністю промислового потенціалу, в результаті чого виникає надлишкова пропозиція робочої сили, а також негативні процеси, пов'язані з географічною трудовою міграцією працездатного населення.

1. *Заставний Ф.* Депресивні регіони України: аналіз, оцінка проблеми // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 76-90

2. *Петюх В.М.* Ринок праці: навчальний посібник. – К:КНЕУ, 2000. – 288 с.

3. *Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібанова Е.М.* Соціальна політика (друге видання доповнене та перероблене). – К.: Вид-во УАДУ. – 2003.

4. Системний аналіз: конспект лекцій. – Івано-Франківськ. ІФНТУНГ, 2006. – 114 с.

The value of such socio-economic phenomenon as flexibility of labour-market is lighted in the article. Theoretical principles open up, the system is selected and functional constituents of flexibility and, accordingly, task, which decide taking into account these components at the market of labour.

Сікерко Л.П.

СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті розкривається сутність процесу людського розвитку, проаналізовано формування концепції людського розвитку. Наведено звіт індексу людського розвитку України за 2006 рік за методологією Програми розвитку ООН.

Ключові слова: процес людського розвитку, індекс, концепції та прогноз людського розвитку, чисельність населення.

I. Вступ. На початку XXI століття змінюється світ, ми є цьому свідками. І світ не

просто змінюється, його змінність перетворилася на константу історичного процесу. Найбільш успішними стають суспільства, що мають високий рівень знань та інтелекту. Ми сьогодні можемо впевнено сказати, що основним вимірником розвитку суспільства і разом з тим основним важелем стає розвиток особистості, власне людський розвиток. Не копаліни, не географічне положення є вирішальним чинником економічного розвитку сьогодні, а людський розвиток: освіта і технології, які роблять країну конкурентоспроможною на світових ринках. Тому була необхідність проведення економічних реформ для зростання добробуту населення України, що зумовило обрання концепції сталого людського розвитку, як основи подальшого розвитку суспільства.

Людський розвиток за своєю суттю є складним комплексним поняттям, що включає в себе різні напрями і сторони життєдіяльності населення і людини зокрема. В центрі людського розвитку знаходиться людина як всебічний розвиток здібностей та задоволення її потреб.

II. Постановка завдання. Людський розвиток приділяє значну увагу взаємозв'язкам різних поколінь тобто сучасного способу життя та доцільності його передачі майбутнім поколінням.

Кожна людина ставить перед собою низку завдань серед яких має прожити довге життя, не хворіти, бути освіченою, користуватися політичними та економічними свободами, правами людини, суспільною повагою до особистості тощо. А це все є процесом розширення вибору та досягнення рівня добробуту.

Значний внесок у вивченні теоретичних та практичних аспектів дослідження людського розвитку належить зарубіжним вченим – А. Сену, А. Льюїсу, Г. Беккера, С. Валентею, О. Кузнецовій, Л. Несторову. В Україні дослідженнями людського розвитку займається велике коло науковців, які приділяють значну увагу проблемам формування людського розвитку. Серед них В. Антонюк, О. Грішнова, Е. Лібанова, А. Колот, В. Куценко, Л. Тертична та інші.

У працях вище названих науковців недостатньої уваги приділено саме процесу людсь-

кого розвитку, що зумовлює необхідність проведення дослідження його сутності. Тому метою даної статті є дослідження сутності процесу людського розвитку та обґрунтування основних його критеріїв.

III. Результати дослідження. Життєвий рівень у всіх країнах різний. Кожна людина не має однакових прав на власну діяльність, на одержання всіх тих можливостей, які їй надає держава. Все це залежить від певного середовища та певних умов. На нашу думку, цим середовищем можна вважати – політичне, соціальне, економічне, духовне та екологічне. Порівнюючи ці умови в різних країнах, можна знайти шляхи їх поліпшення за допомогою показника людського розвитку.

Основною метою розвитку розуміють зростання якості життя всього населення. За минулі роки економічного зростання значно поліпшились такі показники як освіта, тривалість життя, дитяча смертність, політична та соціальна стабільність тощо. Тому пріоритети людського розвитку протидіють в погоні за виробництвом ВВП і споживанням, сприяють збереженню та відновленню довкілля. Людський розвиток, який має за мету забезпечення гідного життя для всіх людей, сприяє подоланню бідності, а отже подоланню нерівності, становленню і розвитку демократії, збереженню соціальної та політичної стабільності в суспільстві [1, 293].

Нашу країну було вперше включено в розрахунки Індексу людського розвитку (ІЛР) у Доповіді за 1993 рік. Тоді, за розрахунками за 1990 рік, вона посідала цілком пристойне 45-те місце, а абсолютне значення зведеного індексу дорівнювало 0,844. Десятирічна криза зумовила різке зниження показників середньодушового ВВП й істотне скорочення тривалості життя. А найгірші рейтингові показники у нас припали на 1995 рік (Доповідь 1998 року) – 102-ге місце.

Після того, як Україна здобула незалежність, держава пройшла крізь дуже важку соціально-економічну кризу, під час якої зменшився рівень життя людей і погіршилися всі економічні показники. Але, за офіційними даними, з 1999 року почалося економічне зростання. Це економічне зростання повинно було призвести до підвищення життєвого

рівня більшості українців. У 2005 році Доповідь піднесла нам вельми несподіваний сюрприз. Замість прогнозованого поліпшення й підняття на дві-п'ять сходинок Україна опинилася на 78-му місці з індексом 0,766.

Причина цих малоприємних змін пов'язана з компонентом тривалості життя. У попередній доповіді її було по Україні представлено цифрою 69,5 року, а в останній, за 2005 рік, різким зниженням до 66,1 року, тобто за один календарний рік цей дуже консервативний показник знизився на 3,4 року. Для нормальних умов таке навряд чи можливе в будь-якій країні. Щоб прослідкувати динаміку змін основних показників людського розвитку в незалежній Україні, Програмою розвитку ООН (ПРООН) було запропоновано методика для визначення рівня людського розвитку в країні [5].

У 2007 році Україна зайняла 76-е місце в світовому індексі людського розвитку. Про це повідомив на прес-конференції координатор системи ООН, представник ПРООН в Україні Френсіс О'Доннелл, представляючи доповідь ООН про розвиток людини 2007/2008. Він нагадав, що в 2006 році Україна зайняла 77-е місце в цьому рейтингу. За словами О'Доннелла, Україна входить до групи країн з середнім рівнем розвитку людського потенціалу згідно з індексом людського розвитку.

У п'ятірці країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу знаходиться Ісландія, Норвегія, Австралія, Канада, Ірландія. У групі країн високого розвитку людського потенціалу 12-е місце займає США, 64-е – Білорусь, 67-е – Російська Федерація. Замикає список з 177 країн Сьєрра-Леоне [6].

Концепція людського розвитку розглядає розвиток людини, як основну мету та критерій суспільного прогресу. Основні цілі людського розвитку формуються у трьох напрямках: перший-можливість прожити довге життя, підтримуючи хороший стан здоров'я, другий-доступність знань, одержання освіти, третій-наявність засобів, що забезпечують гідний рівень життя. Звичайно, розуміння людського розвитку не закінчується на цьому: це також широкі можливості вибору в усіх сферах життя, політична, економічна та соціальна свобода, можливості займатися творчою та

виробничою діяльністю, відчувати повагу до себе і мати гарантію прав людини. Однак, якщо не реалізовано три основні положення стосовно здорового життя, освіти та гідного рівня доходів, то більшість інших цілей залишаються недосяжними. Матеріальний добробут розглядається лиш як одна з базових можливостей вибору, але він не є найвищою метою [2, 100].

Концепція людського розвитку як особлива теоретична система й орієнтована на практику державного управління, її методологія виходить з визнання неможливості звести суспільний прогрес до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. В її основі лежить принцип, згідно з яким економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки [2, 84].

Концепція людського розвитку приділяє пильну увагу взаємозв'язкам різних поколінь, зокрема прийнятності сучасного способу життя та доцільності його передачі майбутнім поколінням. Оскільки справедливість стосовно різних поколінь має супроводжуватись і справедливістю в межах одного покоління, істотні структурні зрушення виробництва та споживання в світі можуть стати необхідною передумовою будь-якої життєздатної стратегії поступального розвитку [3].

В концепції людського розвитку людина розглядається як засіб збільшення виробництва предметів споживання. І лише на противагу цьому в концепції людського розвитку люди-це ціль, і забезпечення їхнього добробуту без загрози життю майбутніх поколінь є кінцевим і єдиним завданням розвитку.

Людський розвиток може трактуватись і стосовно зростання здібностей людини, її спроможності досягти визначеної мети. В Україні людський розвиток значною мірою стримується низьким рівнем доходів переважної частки наших співгромадян. Адже його недостатній рівень справляє, принаймні два негативних впливи на людський розвиток нашої нації:

1. у першу чергу, він суттєво обмежує доступ молоді до отримання високоякісної сучасної освіти що утруднює її працевлаштування у цілому. Батьки досить часто не мають можливості оплачувати отримання таких знань у

престижних вузах. Особливо це відчувається у розвитку високотехнологічних, інноваційних секторах економіки у котрих, навіть, відносно високі заробітки не забезпечують конче необхідний притік добре підготовлених кадрів;

2. бідність нації не дозволяє забезпечити високоякісне медичне обслуговування громадян і рівень їх здоров'я, котрий дозволить витримувати потужні навантаження трансформаційної економіки.

Інтегральними показниками, які відображають порівняльні можливості людей у всьому світі (різних країн світу) є індекси людського розвитку (ІЛР). З 1990 року ПРООН публікує у щорічних Звітах порівняльні дані про рівень людського розвитку всіх представлених у цих документах країн.

Індекс людського розвитку є спрощеним відзеркаленням реальності. Проте саме його розрахунки дозволяють побудувати єдину шкалу, на якій за рівнем людського розвитку розміщуються всі регіони України. Використовуючи систему показників ПРООН про-

слідкуємо як змінювалися основні показники людського розвитку з 2002 по 2006 роки.

За побудованим прогнозом людського розвитку України в цілому-його виконано за міжнародною методологією – наша країна має всі підстави розраховувати на входження до групи країн із високим рівнем людського розвитку (табл. 1). Але для цього необхідно істотно змінити соціальну політику.

Для дослідження процесів людського розвитку в світі та в Україні також досить багата статистична база. Це загальні статистичні таблиці з показниками людського розвитку майже всіх країн світу, які містяться у щорічних «Доповідях про людський розвиток».

Людський розвиток розглядається як процес розширення людського вибору, і як досягнутий рівень добробуту людей. Коли ми говоримо про розширення вибору, то маємо на увазі, що фактично цей вибір стосується безкінечно великого кола проблем, які впливають на життя людей, коло це територіально і економічно змінюється.

Таблиця 1

Прогноз індексу людського розвитку України за методологією ПРООН

Показник	Значення показника		Індекс		Стандартні межі показника	
	Звіт 2006 року	Прогноз на 2015 р.	Звіт 2006 року	Прогноз на 2015 р.	Мінімальне значення	Максимальне значення
Очікувана тривалість життя при народженні, років	66,1	69,3	0,69	0,74	25	85
Рівень писемності дорослого населення, %	99,4	99,6	}0,94	}0,96	0	100
Сукупний валовий показник охоплення населення, %	85	90			0	100
ВВП на душу населення, доларів США за пкс	6 394	10836	0,69	0,78	100	40 000
Індекс людського розвитку	X	X	0,774	0,828	0	1

Щодо української національної методики побудови індексу людського розвитку, то це є трирівнева система.

Перша – це інтегральний регіональний індекс людського розвитку (РІЛР).

Другий – загальні індикатори розвитку 9 основних аспектів людського розвитку:

– **демографічний розвиток** регіону порівнює результати минулих та сучасних соціально-демографічних процесів через індикатори народжуваності, смертності та міграції. Хоча народжуваність і смертність належать до основних демографічних процесів, її показники виключені з розрахунку індексу демографічного розвитку, оскільки вони виявилися менш вагомими. Показники очікуваної тривалості життя при народженні та при досягненні 15,45 і 65 років дає точні результати для характеристики можливості розвитку різних поколінь. Міграційний рух населення є стимулятором людського розвитку. Він характеризує мобільність населення в регіоні і його схильність активно вирішувати власні проблеми. Саме міграційні процеси впливають на регіональну варіацію характеристики демографічного розвитку. Високою міграційною привабливістю та високими показниками середньої очікуваної тривалості життя переважає Київ. Проте, низькими показниками середньої тривалості життя та міграційною непривабливістю належить Луганській та Херсонській областям;

– **розвиток регіональних ринків праці** побудований за допомогою показників економічної активності та міри її реалізації, умов та режимів зайнятості. Зайнятість – одна з головних соціально-економічних характеристик. Рівень зайнятості характеризує можливості реалізації людей у сфері праці та відображає економічну ситуацію, яка складається в регіоні. З метою комплексного відображення кількісних і якісних характеристик зайнятості, до блоку включені такі показники, як рівень безробіття, середня тривалість пошуку роботи, частка зайнятих неповний робочий день (тиждень), частка зайнятих, які перебували у вимушених відпустках з ініціативи адміністрації, частка працюючих у несприятливих умовах. Усі ці показники трактуються як десимулятори людського розвитку. Знову ж таки

найвищий рейтинг належить Києву, завдяки низькому рівню безробіття, високому рівню зайнятості, неповній зайнятості та швидкому працевлаштуванню. Несприятливе становище на ринку праці Запорізької області (27 рейтинг у 2000 р.);

– **матеріальний добробут населення** характеризує показники рівнів доходів, витрат, масштаби розшарування населення за доходами. Індикатори бідності об'єднують характеристики рівнів та глибин бідності. За станом добробуту належить першість Києву, що пояснюється, значно вищою, ніж в інших регіонах, середньою зарплатою. Низький рівень матеріального добробуту населення належить Хмельницькій, Херсонській, Житомирській, Тернопільській областям;

– **умови проживання населення України** спираються на характеристики міри забезпеченості житлом, його комфортності та розвитком соціальної інфраструктури (основна мета – надання мешканцям регіону благ та послуг належної якості відповідно до їхніх потреб). Разом з тим, сюди можна включити показники щільності, урбанізації, частки населення у містах зі 100 та більше тисячами населення. За характеристиками умов проживання безумовна першість належить Києву, а другу позицію посідає Севастополь. Найгірші умови проживання населення в західному регіоні, а саме в Рівненській (25-е місце), Івано-Франківській (26-е), Чернівецькій (27-е) областях[1, 275];

– **стан та охорона здоров'я** характеризує ставлення суспільства не лише до проблеми запобігання хворобам, а також в широкому плані до розвитку людини. Низька тривалість життя та висока захворюваність перешкоджають формуванню і реалізації людського потенціалу. Індекс умовного здоров'я населення регіону визначається як частка умовно здорових людей у загальній чисельності населення. За інтегральним індексом стану й охорони здоров'я Київ посідає 17-е місце. Найвищі місця на шкалі належать Кіровоградській, Івано-Франківській та Житомирській областям;

– **рівень освіти населення**. Освіта готує людину до життя, забезпечує їй свободу інтелектуального, професійного та соціального вибору. Освіта населення справляє найбільш по-

мітний вплив на рівень людського розвитку регіону. Регіональна варіація має надзвичайно важливе значення для формування ефективної стратегії розвитку регіону. Перші позиції посідають Київ та Севастополь. Третю та четверту позиції за індексом рівня освіти населення посідають Черкаська та Полтавська області. Останні позиції посідають 4 області-Луганська (27-е місце), Закарпатська (26-е) та Миколаївська (24-е);

– **соціальне середовище** визначається соціальним самопочуттям та соціальною напругою, рівнем соціальної безпеки, соціально-психологічним кліматом у регіоні, тобто злочинністю, алкоголізмом, наркоманією, ризиком захворювань на соціальні хвороби тощо; із затримкою заробітної плати, пенсій, обмеження населення у задоволенні потреб в освіті, культурі тощо. Найгірший стан середовища у Луганській області (26-е місце). Найкраща ситуація в західних регіонах країни – Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька та Івано-Франківська області;

– **екологічна ситуація**. Здоров'я та добробут людини великою мірою залежить від середовища, в якому вона живе. В деяких регіонах залишається дуже високий рівень забруднення навколишнього середовища, що становить серйозну загрозу для життя та здоров'я людини. Найгірша ситуація спостерігається в Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Київ;

– **фінансування людського розвитку** віддзеркалює спрямованість регіональної політики. У сучасних умовах забезпечення розвитку людського потенціалу здебільшого залишається прерогативою держави. І це визначає важливість розробки та здійснення взаємопов'язаних державних та регіональних програм, що стосуються розвитку людського потенціалу. Першість належить Києву, другу позицію посідає м. Севастополь, третю –

АР Крим. Останні позиції посідає Тернопільська (27-е місце), Івано-Франківська (26-е), Чернівецька (25-е), Закарпатська області (24-е).

Третій – характеристика кожного з аспектів людського розвитку регіонів України, що забезпечується використанням 9 загальних індикаторів, яких вище було охарактеризовано.

IV. Висновки. Процес людського розвитку та розширення можливостей людей пов'язані з проблемою розвитку регіональних соціально-економічних систем. Концепція людського розвитку визначає задоволення фізичних і духовних потреб людини, а компоненти індексу людського розвитку відображають основні соціально-економічні процеси, що відбуваються у суспільстві. Людський розвиток в Україні розглядається через трирівневу систему.

На нашу думку, слід акцентувати увагу на 9 основних аспектах людського розвитку, щоб точно визначити причини відставання окремих областей і внести пропозиції для покращення загальних індикаторів розвитку регіонів України.

1. Ліанова Е. М. Ринок праці та соціальний захист / Лібанова Е., Палій О. – К., 2004. – 491 с.

2. Грішнова О.А. Людський розвиток: Навч. Посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.

3. ПРООН. Доклад о развитии человека за 1994 год. – Нью-Йорк, 1994. – 19 с.

4. Людський розвиток в Україні: 2004 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Ліанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 266 с.

5. www.dt.com.

6. www.for-ua.com.

In the article the essence of process human development, is analized form conception of human development. There is given a report of the Human Development Index of Ukraine for methodology PROON on 2006 year.